

סימן א

נוסח תפילה בקהילות מעורבות

ראשי פרקים

- א. גדול השלום
- ב. לא תתגודדו ופסקי הראשונים
- ג. טעם לא תתגודדו
- ד. שינוי ממנהג המקום מול שינוי ממנהג אבותיו
- ה. דין העוקר ממקום למקום בימינו
- ו. מקום קטן שעתיד להתרחב לענין מנהגי תפילה
- ז. ציבור העובר ממקום למקום לענין קביעת מנהגים
- ח. מנהגי קהילות ארציות ומקומיות
- ט. הוספות שאין כל הציבור נוהג אותן
- י. שינוי ניגונים
- יא. שינוי ניגונים ופיוטים אינו שינוי מנהג
- יב. קריאת התורה בספר שאינו של עדתו

לכבוד הרב אלנקווה*

מושב גדיד, השוכן בכפר דרום
ברכה ורוב שלום

א. גדול השלום

שאלה גדולה שאלתם, ולענ"ד יש להקדים לה הקדמה בסיסית שהיא היסוד לכל שאלה מעין זו. והיא: **גדול השלום**, עד שאפילו שמו של השם ניתן למחיקה בגללו. וההסבר לכך הוא שהוא שלום ושמו שלום (עין שבת י"ב ע"ב), כי ה' אחד ושמו אחד ומי כעמו ישראל גוי אחד בארץ. ומשום כך השכנת שלום בין הבריות היא בעצם גילוי שמו של ה' **בחיים** והיא עדיפה משמו של ה' **בכתב**, כשאינו מתיישם בחיי המעשה. ולכן מותר למחות את שם ה' הכתוב

* כסלו תשמ"ב

כדי להשרות את שכינתו המאחדת והמשלימה בין בני האדם, (עין נתיבות עולם למהר"ל נתיב השלום). זה המקור לאיסור "לא תתגודדו" לא תעשו אגודות אגודות, שהוכנס ע"י הרמב"ם בתוך הלכות עבודה זרה (פ"ב ה"ד). ללמדך שכל הגורם מחלוקת בישראל כאילו עובד עבודה זרה, כי הוא סותר בכך את רעיון אחדותו של ה' המחייב גם אחדות בין הבריות.

ב. לא תתגודדו ופסקי הראשונים

במסכת יבמות (י"ד ע"א) נחלקו אב"י ורבא בגדרו של איסור "לא תתגודדו", רבא אומר כי אמרינן לא תתגודדו כגון בית דין בעיר אחת פלג מורין כדברי ב"ש ופלג מורין כדברי ב"ה, אבל שני בתי דינים בעיר אחת לית לן בה. אך לדעת אב"י כי אמרינן "לא תתגודדו" כגון שני בתי דינים בעיר אחת הללו מורים כדברי ב"ש והללו מורים כדברי ב"ה, אבל שני בתי דינים בשתי עיירות לית לן בה. ופסק הרמב"ם (הל' ע"ז פ"ב ה"ד) כאב"י שאפילו שני בתי דינים בעיר אחת יש בהם איסור לא תתגודדו. אך יתר הפוסקים, הר"ף הרא"ש ועוד פסקו כרבא (ובאמת יש לתמוה על הרמב"ם שפסק פה בניגוד לכללי ההלכה ועין פאה"ש ג', ל"א שתייץ את הרמב"ם שפסק כר' יוחנן בירושלמי). נמצא אפוא שלפי רוב הפוסקים מושב שיש בו בית דין אחד בלבד, דהיינו בית כנסת אחד, רב אחד, ועד אחד וכדו' חייב לנהוג מנהג אחד ואסור לו להתגודד לאגודות אגודות. ומנהג זה נקבע עפ"י הרוב וכמו שכתב ה"מגן אברהם"

כאן מחלוקת, ומשום אל תטוש עליו לשמור על מנהג אבותיו. אך בחזרת הש"ץ בקול רם חייב אדם לשנות ממנהג אבותיו, הן מפני השלום והן משום לא לתגודדו. ודלא כפאת השולחן (סי' ג' סי' ד) שפסק שיחידים המתפללים בביהכ"ס של הספרדים חייבים לשנות ממנהגם גם בתפילת הלחש. (האמת היא שמלשונו של פאה"ש אין הכרח לומר שגם בלחש חייבים לשנות. אך מדבריו בבית ישראל בס"ק ל"א משמע שאם בטלה הקהילה האשכנזית והאשכנזים מעורבים בקהילה הספרדית חייבים לקבל את כל מנהגיהם, ומשמע אפילו בצינעא). ועי' שו"ת מהרש"ם (א"ח סי' ל"ה) ש"לא תתגודדו" חמור יותר מ"אל תטוש", וכן הכריע בפסקי עוזיאל (סי' ב').

ד. שינוי ממנהג המקום מול שינוי ממנהג אבותיו

ונראה שמחלוקת הנצי"ב ופאה"ש היא מחלוקת הפוסקים, הרמב"ם והרא"ש. שלדעת הרא"ש אע"פ שאסור לאדם לשנות ממנהגי אבותיו שנא' "אל תטוש תורת אמן" (פסחים ג' ב') מאידך גם אסור לאדם לשנות ממנהגי המקום בפרהסיא, בין לקולא בין לחומרא, מפני המחלוקת, כשדעתו לחזור למקומו ואין דעתו להשתקע באותו מקום (שם ר"א ע"א). ומשמע שכשדעתו להשתקע באותו מקום עליו לקבל את מנהגי המקום גם בצינעא, בין לקולא ובין לחומרא ואסור לו לשנות ממנהגי המקום מפני המחלוקת. וזוהי שיטת התוס' הר"ן והרא"ש וכן הכריע כדעתם הלכה ה"משנה ברורה" (סי' תס"ח בה"ל לס"ד). אמנם דעת הרמב"ם בהלכות יו"ט (פ"ח ה"ב) ש"החולץ ממקום שעושים מלאכה בע"פ לפני חצות למקום שאין עושין לא יעשה בישוב (דהיינו בפרהסיא) מפני המחלוקת, אבל עושה הוא במדבר (דהיינו בצינעא), והחולץ ממקום שאין עושין למקום שעושים לא יעשה, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואע"פ כן לא יתראה בפניהם שהוא בטל מפני האיסור. לעולם אל ישנה אדם מפני המחלוקת. וכן מי שדעתו לחזור למקומו נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר..."

(סי' תצ"ג ס"ק ו'). ואפילו לדעת הרמב"ם הפוסק כאב"י, מסתבר לומר שאם בשני בתי דין סובר שיש איסור ללא תתגודדו, ק"ו בבית דין אחד. (מיהו יעוין בספר "עינים למשפט" למור"ה הגר"י אריאלי ליבמות שם שרצה לומר שלאב"י בית דין אחד קל יותר משני בתי דין יעו"ש).

כלומר, לכתחילה יש לבנות בישוב בית כנסת אחד בלבד. ואין להביא ראיה מהמג"א (סו"ס קנ"ד בשם הריב"ש) שהמעכב מלבנות בית כנסת נוסף מונע מהרבים לקיים מצוה. שם מדובר שאין בית כנסת אחד מכיל את כולם, או שאינם יכולים להתפלל ביחד בגלל המחלוקת. אך לכתחילה אין היתר להיפרד, עיי"ש ובמשנ"ב סי' ק"נ ס"ק ב'. (ועיין מה שכתבנו בתחומין כרך ט' עמ' 196).

ג. טעם לא תתגודדו

בשו"ת משיב דבר (ח"א סי' י"ז) חקר בגדר "לא תתגודדו", האם הוא בגלל מחלוקת, או כדי שהתורה לא תיעשה כשתי תורות ח"ו, ונפ"מ למנהג. לטעם של מחלוקת גם במנהג יש מחלוקת. אך לטעם של שתי תורות, חלילה, במנהג אין חשש כזה, שהרי זה גדרו של מנהג שיש נוהגים כן ויש שנוהגים אחרת. ותלה את הדבר במחלוקת הרא"ש והרמב"ם. לדעת הרמב"ם, איסור לא תתגודדו הוא בגלל שתי תורות, ואילו הרא"ש כנראה סובר שלא תתגודדו הוא משום שגדול השלום, וזאת עפ"י הירושלמי שגדול השלום. א"כ למעשה לשניהם אסור לקיים שני מנהגים שונים במקום אחד. אולם יש נפ"מ ביניהם. לדעת הרמב"ם, שהסיבה לכך היא שלא תיעשה התורה כשתי תורות, שהוא איסור מדאורייתא, איסור זה דוחה את "אל תטוש" שאינו אלא מדברי קבלה. אך לדעת הרא"ש שאיסור המחלוקת הוא רק בגלל גדול השלום אין חיוב זה דוחה "אל תטוש תורת אמן". ומכאן הסיק הלכה למעשה שבתפילת הלחש אל ישנה אדם ממנהגו, הן משום שאין כאן שתי תורות והן משום שאין

ו. מקום קטן שעתיד להתרחב לענין מנהגי תפילה

שאלה נוספת היא, האם ישוב הנמצא בשלבים התחלתיים ומונה כרגע מספר נפשות קטן יכול להחליט על מנהג קבוע על סמך מנהגם של רוב חבריו העכשויים, כשהוא מעונין לגדול ולהתרחב אי"ה, ויתכן שאח"כ יצטרף מספר גדול של חברים שלהם מנהגים אחרים, האם לא יאלץ לשנות את מנהגיו העכשויים בגלל הרוב שיווצר אח"כ?

מעיקר הדין נראה שברגע שיש מנין קבוע במקום מתחילה להיות כאן קהילה וכל מי שמצטרף אח"כ חייב לקבל על עצמו את מנהגי הקהילה הראשונה (עיין בה"ל סי' תס"ח ס"ד ד"ה וחומרי), אע"פ שברבות הימים, יתרבו הנוספים אי"ה פי כמה וכמה על הראשונים שייסדו את הקהילה. וכע"ז מצינו בענין ביטול ברוב, במס' ע"ז (ע"ג ע"א) המערה יין נסך מחבית לבור אפילו כל היום כולו קמא קמא בטיל (עיי"ש היטב ובתוס' בכורות כ"ב ע"א ד"ה יתיב). מיהו צ"ע מה יהיה הדין אם חלק ממייסדי הקהילה יעזבו חלילה את הישוב, האם גם אז נאמר שמנהגי הקהילה הראשונה עודם בתוקף? כי יש לומר שהדבר דומה לאמור במס' מקוואות (פ"א מ"ב) מקוה שיש בו מ' סאה מכוונות נתן סאה ונטל סאה כשר, ואמרו על משנה זו במס' יבמות (פ"ב ע"ב) "א"ר יהודה בר שילא אמר ר' אסי א"ר יוחנן עד רובר". ואף כאן החברים החדשים שיבואו הם כנתן סאה ואלה שיעזבו כנטל סאה, שאז בטל הרוב הראשון מחמת הרוב האחרון. וי"ל שקהילה אינה תלויה בכמות, כמו מקוה, אלא באיכות, ואפילו אם יעזבו כל מייסדי הקהילה חלילה בהמשך הזמן, אך בינתיים יתווספו אחרים, השם של הקהילה הראשונה לא פקע ממקומו. ואולי יש לתלות בעיה זו במחלוקת הפוסקים בנודר מן העיר אם אסור במי שמצטרף לעיר אח"כ או עזבה לאחר הנדר. דעת הר"ן (נדרים ל' ריש עמ' ב' ושם פ"ד ע"א) שהנדר חל על כלל העיר ולא על בני העיר

משמע מדבריו שאין הבדל בין דעתו לחזור לאין דעתו לחזור, בשניהם אסור לשנות ממנהג המקום בפרהסיא ומותר בצינעא. ומשמע שלחומרא אפילו בצינעא חייב, וע"כ משום אל תטוש. אולם האחרונים לא פסקו כמוהו אלא כדעה הראשונה, עיין שו"ע יו"ד סי' רי"ד ס"ב ובש"ך שם ובמשנ"ב סי' תס"ח ובבה"ל שם, ועיין פסקי עוזיאל סי' ב'. ולכן אם יש בקהילה מישהו המעונין לשמור בצינעא את נוסח אבותיו, כגון בתפילת הלחש, אם הוא מאותם יוצאי תימן שקבלו עליהם את פסקי הרמב"ם להלכה, יש לו על מי לסמוך. אולם גם הוא חייב בפרהסיא, כגון בחזרת הש"ץ, לנהוג כרוב הציבור ואסור לו לפרוש מן הציבור (אם כי יש מפרשים את הרמב"ם באופן שאינו חולק על יתר הפוסקים, עיין למשל חת"ס פסחים שם ומג"א תס"ח ז' ו"ב, ומסקנת פאה"ש אינה כמש"כ בתחומין כך י"א הרב שילה רפאל ז"ל מעמ' 28 ואילך).

ה. דין העוקר ממקום למקום בימינו

אולם מה שאני מסופק אם בימינו נשאר דין זה בתוקפו. כי המציאות בה אנו חיים כיום היא שגם כאשר אדם עוקר את דירתו למקום חדש הוא אינו מנתק את כל הקשרים שהיו לו עם המקום הקודם ובפרט לא עם משפחתו. הוא נוסע לעתים קרובות לבקר את משפחתו, ובפרט בשבתות ובמועדים, וכך הוא שומר עדיין על מנהגי עדתו. ואין הדבר דומה למה שהיה בימי קדם שמי שעקר את דירתו למקום חדש עקר את עצמו לגמרי מכל מורשת אבותיו וקיבל על עצמו את מנהגי המקום החדש. ועוד, אדם מחליף בימינו דירה לעתים קרובות יותר, וקורה שהוא משתקע במקום מסויים עשר שנים בערך ואפילו פחות ואח"כ עובר למקום אחר, או חוזר לצור מחצבתו. האם בכל העברה כזו עליו לבטל את כל מנהגיו הקודמים? מסתבר שלא. והדברים צריכים תלמוד.

אתם שרויים עתה בכפר דרום הוא מחנה זמני ומקום הקבע שלכם יהיה א"ה ליד חן-יונס, האם משנה מקום - משנה מנהג ויכולים אתם להחליט סופית על מנהגיכם רק במחנה הקבע שלכם לאחר שתקלטו חברים נוספים?

הנה הפר"ח בדיני מנהגי איסור (אר"ח סי' תצ"ו אות י"ט) כתב וזו תמצית דבריו:

צריך לעיין בדין עיר אחת שנתגרשו וקבעו דירתן במקום אחר שיש בו קולות וחומרות שונות ממנהג שלהם, איך יתנהגו המגורשין, כמנהג מקומם, או כמנהג בני המקום שקבעו דירתם שם? ובריש פרק הפועלים (ב"מ פ"ג ע"ב) וליחזי היכי נהיגי? בעיר חדשה. וליחזי מהיכא קא אתו? בנקוטאי (י"ג 'לקוטאי' והיינו הך וכמו שפירש"י שנתקטו ממקומות הרבה. וכן כתבו הרשב"א והר"ן.) וטעמא דהויא עיר חדשה אבל אם הלכו לעיר אחת שיש בה מנין אע"פ שהבאים הם מרובים יש להם דין יחיד וחיובין לנהוג חומרי מקום שהלכו לשם ופקעו מינייהו החומרות שהיו נוהגין במקומם. ובעיר חדשה לא שאני לן בין באו מרובין לבאו מועטין לעולם אזלינן בתר רובא. למשל, הרי שנתקבצו עשרה אנשים בעיר חדשה, ששה ממקום אחד וארבעה ממקום אחר הולכים אחרי הששה שהם הרוב. ואם באו עשרים ממקום אחד ועשרים אחרים נתקבצו ממקומות אחרים אין כאן שום מנהג ויעשו הכל ע"פ התורה עד שיתקנו ויעשו הסכמות ביניהם עפ"י הרוב. זת"ד. משמע שמנהג הקהילה לא חל על המקום אלא על הקהילה בתור ציבור אנשים, אפילו כשהם במקום אחר, אלא א"כ יש רוב במקום החדש למנהג אחר שאז על החדשים לבטל את מנהגם הקודם. מיהו יתכן לומר שהדין חל על הציבור גם כשהוא נעקר ממקומו רק כשהקהילה שממנה יצאו אלו עדיין קיימת במקומה, אבל אם הקהילה הקודמת אינה קיימת עוד אין עליהם חיוב לשמור את מנהגי קהילתם. אולם בהמשך דבריו שם הוא חולק על המהריב"ל בגולי ספרד שבאו לקושטנטינה, שלדעת המהריב"ל עליהם לשמור את מנהגי

האישיים שהיו בשעת הנדר בעיר. אך דעת ראשונים אחרים שהנדר חל על בני העיר שהיו בעיר בשעת הנדר ולא על כלל העיר כמושג מופשט. ובשו"ע (י"ד סי' ר"ז ס"ה) פסק כדעה האחרונה. אלא שהאחרונים תמהו מדוע השמיט השו"ע את דעת הר"ן (עיי"ש הגהות רעק"א). וצ"ע אם יש להקיש את הלכות נדרים, שבהן הולכים אחר לשון בני אדם, לעניננו. כי יתכן שגם הפוסקים בהלכות נדרים שהנודר מהעיר כוונתו רק לבני העיר האישיים בשעת הנדר, מודים שהמושג "קהילה" לחיובי מנהגים הוא מושג כוללני ומופשט מהאישיים הפרטיים. אע"פ שחיובי המנהגים בקהילות השונות נלמדו מהלכות נדרים ועוברים עליהם משום "בל יחל" מדרבנן, כמבואר בנדרים (ט"ו ע"א) "דברים המותרין ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם". (וצ"ע אם גם בפסקי הלכות מדאורייתא שיש נוהגין לפסוק כפוסקים אלו ויש הנוהגין כפוסקים אחרים אם גם שם האיסור הוא רק מדרבנן, או שמא באיסור דאורייתא האיסור הוא מדאורייתא.) מסתבר לומר שחז"ל לא התכוונו לדמות מנהג לנדר פרטי, אלא לחרם ציבורי, החל על כל הציבור, את אשר ישנו פה עמנו היום ואת אשר איננו פה עמנו היום. וע"כ יש כח לחייב את כלל הציבור באיסור (עיי"ן רמב"ן עה"ת סוף ויקרא ובמשפט החרם אשר לו בחידושי על הש"ס סוף חלק א' בהוצאות הישראליות, שהמוסדות הציבוריים, כמלך וסנהדרין כוחם יפה להטיל על הציבור חרמות ואיסורים, ועשר"ת הרא"ם סי' נ"ז, ועשר"ת "צפנת פענח" סי' קמ"ג עמ' קי"ד ה"ד ב"מפענה צפונות" עמ' ס"ו, וב"כלי חמדה" פרשת נצבים ב.). והעולה מכל זה, שאפילו אם יתחלפו חברי הקהילה, מנהגי הקהילה ישארו בתוקפם ואי אפשר יהיה לבטלם. והדבר עדיין צ"ע, כי אם לא ישאר אף אחד מהמייסדים הראשונים, אין הבאים אחריהם מחוייבים לנהוג כראשונים.

ז. ציבור העובר ממקום למקום לענין קביעת מנהגים

אך יש להסתפק בענינכם, מאחר והמחנה בו

שבמשך מאות בשנים השתדרשו אצלו מנהגים שנקבעו ע"י גדולי הראשונים שממיהם אנו שותים ולכן הם מחייבים את כל יוצאי קהל גדול וחשוב זה, באשר הם שם, לבין קהילה מקומית, שלא נוסדה אלא לשם ישובו של מקום מסוים בלבד, ועם עקירתה למקום אחר יתכן שבטלו מנהגיה. אלא שישוכם המהווה אגודה שיתופית לכל דבר וכל הימצאותו כרגע במחנה הזמני בכפר דרום אינה אלא לצורך עליה למקום הקבוע - אי אפשר לומר שבהעברתו למקום הקבוע בטלה הקהילה, אדרבה זהו המשכה. אלא שיש מקום לומר שיש גם בהלכות הקהילות אפשרות למצב זמני שעדיין אינו צריך לחייב קביעת מנהגים באופן קבוע. וזאת עפ"י מה שראינו שחייב מנהגי הקהילות הוא מדין נדר מדרבנן, ובנדר יכול אדם לנדור שלא יחול עליו הנדר עד שיגיע למקום פלוני. הוא הדין אתם, יכולים אתם לקבל על עצמכם שכל שתנהגו כרגע עד הגיעכם אל מקומכם הקבוע יהיה בלי נדר. וכדאי להתנות זאת במפורש במעמד כל הקהל.

וכן משמע מדברי הפר"ח הנ"ל שיש מקרים בהם מועילה הסכמת בני הקהל. כגון כשאין רוב למנהג אחד, וע"כ אין בינתיים מה שיחייב אותם לנהוג מנהג אחד וכל מה שינהגו אין לו דין מנהג מחייב, עד שיסכימו ביניהם על מנהג אחד. ומכיון שגם אתם רואים את עצמכם כרגע במצב זמני, כדי לאפשר קליטת משפחות נוספות, וכל מגמתכם היא אהבת האמת והשלום, רשאים אתם לדחות את ההכרעה עד אשר תגיעו אל המנוחה ואל הנחלה. כן נלענ"ד. וכיצד עליכם לנהוג בינתיים עד אשר תקבעו נוסח קבוע? על כל אחד להחזיק בינתיים במנהג אבותיו, אך מבלי לגרום למחלוקת. הא כיצד? תסכימו ביניכם שבינתיים כל מי שיעבור לפני התיבה כש"ץ יתפלל לפי הנוסח הנקוט בידו, ובתפילת הלחש יתפלל כל אחד כפי מנהגו. אך בדברים שיש בהם חשש לשיבוש סדרי התפילה תסכימו ביניכם על המסגרת המקובלת כרגע על

ספרד בקושטנטינה, ואילו לדעת הפר"ח, במה דברים אמורים, רק כשגולי ספרד יצרו בקושטנטינה קהילה עצמאית משלהם, אך אם הצטרפו לקהילה הקיימת בטל מנהגם מספרד. מבואר מדבריו שכל עוד לא הצטרפו גולי ספרד לקהילה החדשה חייבים הם במנהגי ספרד, אע"פ שקהילת ספרד נעקרה לגמרי ממקומה. (כידוע, ב'ט' באב שנת ר"ב לא נותרה רגל יהודית עוד בכל ארץ ספרד) וצ"ע.

אלא שמשמע מדבריו שבמקום שאין הכרעה, כגון כשאין רוב, הדבר תלוי בהסכמתם. וכן משמע מדבריו, שגולי ספרד, למשל, בבואם לקושטנטינה לא היו חייבים להקים קהילה נפרדת, והדבר היה כנראה תלוי בהסכמתם, אם להצטרף לקהילה הקיימת או להקים קהילה נפרדת. ומסתבר שהדבר היה תלוי בין השאר, גם או בעיקר, בשיקול של גדול השלום. שאם השלום היה מובטח יותר בקהילה נפרדת, בה כל עדה יכלה לשמור על נוסחאותיה ומנהגיה, יש להקים קהילה כזו, אך אם ניתן היה להתמוזג בקהילה הקיימת, ללא חיכוכים וחילוקי דעות, מסתבר שעדיף היה לשמור על מסגרת אחידה, משום "ברוב עם הדרת מלך".

ומכיון שאף אתם כוונתכם לקלוט משפחות נוספות למסגרת של קהילה אחת, והרי לא יתכן שמושב דתי אחד יתפצל לקהילות נפרדות חלילה, ואינכם רוצים כבר עתה במקומכם הזמני לקבוע עובדות סופיות עד אשר תגיעו אל המנוחה ואל הנחלה ושם ירחיב ה' את גבולכם במשפחות נוספות, כן תרבינה, רשאים אתם לענ"ד להסכים כרגע להימנע מלהחליט על מנהגים קבועים ולדחות את ההחלטה עד לאחר בואכם למקומכם הקבוע. וכדאי שהדבר לא ידחה ליזמן מאוחר מדי מיום הגיעכם אל מקומכם החדש. (ורצוי היה לקבוע את המנהג הקבוע במקומכם החדש תוך שנה מיום העברתכם).

ה. מנהגי קהילות ארציות ומקומיות

אמנם יש להבחין בין קהל גדול, כגולת ספרד,

פיוטיות. ואין בזה משום "ואל תטוש תורת אמך" שהרי אינו נוטש דבר, אדרבה מוסיף הוא, ובפרט כשתוספת כזו מביאה שלום בין בני הקהילה שכל אחד ואחד מוצא את סיפוקו כהרגליו מימי נעוריו.

ואע"פ שהמחבר פסק שאין לומר פיוטים בתפילה (א"ח סי' ק"ב) ובברכות קריאת שמע (שם סי' ס"ח), הרמ"א מתיר לאומרם. ואף הנהגים כמון המחבר ונמנעים מאמירת פיוטים בתפילה ובברכות קריאת שמע נהגו להוסיף בתפילות יוה"כ פיוטים לקדושה כפי שהם מודפסים במחזורים המקובלים בין עדות המזרח, וכנראה קדושה שאני שכבר מקדמת דנא הוסיפו עליה פיוטים, ולכן אין איסור להוסיף פיוטים נוספים לקדושה כדי להבטיח אחדות ושלוש בין העדות השונות.

אח"כ מצאתי ב"כף החיים" סי' ק"ב שהקשה על המנהג לומר קדושות ביוה"כ פ' לנהגים כמון, האוסר לומר פיוטים בתפילה, ותיירץ שפיוטים אלו כקדושה אריכתא הם ולכן אינם נחשבים כהפסק. אך ליתר הידור המליץ שלא הש"ץ יאמר אותם אלא מישהו אחר וכמנהג ספרד הידוע שלא רק הש"ץ אומר את הפיוטים והסליחות אלא גם אנשים אחרים ("הסומכים"). וא"כ בודאי שאין מניעה להוסיף פיוטי קדושה בחזרת הש"ץ כמנהגי העדות השונות, אלא שלא הש"ץ יאמרם אלא מישהו אחר מהמתפללים. ואין בתוספות אלו משום "אל תיטוש תורת אמך" שהרי אין כאן שינוי מן המנהג, אלא תוספת עליו כדי לספק את העדות השונות ולהשכיח שלום ורעות ביניהן ואדרבה כן ראוי לעשות.

ולפי"ז אפשר להוסיף על התפילה תוספות שונות במקומות שאין בהם איסור הפסק, גם אם רוב הציבור אינו נוהג להוסיף אותן, אם יש חלק מהציבור המעוניין לאומרו, מותר לרוב להתחשב במיעוט ולהשביע את רצונו מפני השלום ולהוסיף תוספות אלו, כגון ה' מלך לפני ברוך שאמר, בשחרית של כל יום, או ה' הוא

רובכם, מבלי שהדבר יחייב באופן קבוע. למשל, אם ש"ץ אשכנזי יתחיל את התפילה ב"מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" ולאחר מכן יאמר קדיש יגרום הדבר לשיבוש סדרי התפילה אצל מתפללי נוסח ספרד, לכן יש לקבוע שאם הרוב מתפללים בנוסח ספרד יתחיל הש"ץ תמיד ב"הודו" ויאמר את כל המזמורים לפי הסדר של נוסח ספרד, ורק בחזרת הש"ץ, שאין הדבר משבש את סדרי התפילה אם יאמר בקיץ "ברך עלינו" במקום "ברכנו", למשל, יאמר כפי מנהגו. וכן ש"ץ תימני הנוהג לומר קדושה מורחבת בתוספת "ממקומך" ורוב הציבור אינו נוהג לומר כן, יכול הוא לדלג על קטע זה, שבלאו הכי אינו מעיקר הקדושה, אלא תוספת עליה. מיהו אם ש"ץ כזה אינו מסוגל מסיבות רגשיות לוותר על תוספת זו רשאי הציבור למחול לו על טירחתו ולאפשר לו לומר אותה. והעיקר בכל אלו הוא הסכמה מתוך התחשבות מירבית איש ברעהו. והאמת והשלום אהבו.

ט. הוספות שאין כל הציבור נוהג אותן

ו"ל, שתוספות מסוג זה של קדושה שהזכרנו, מותרות גם לאחר שתקבעו לעצמכם מנהג קבוע. כי גם כשיש נוסח קבוע אין איסור להוסיף על הקדושה תוספת של דברי שבח והלל לקב"ה, וכמו שמצינו תוספות על הקדושה במוספי שבתות בכל העדות. בחגים נהגו באשכנז להוסיף גם "אדיר אדירנו". יש מהתימנים המוסיפים בכל יום "ממקומך", האיטלקים מתפללים "כתר" בשחרית בשבת, האשכנזים נוהגים לומר קדושת כתר בכל התפילות ביוה"כ, וכל העדות נוהגים להוסיף "ובכן יתקדש שמך"... בתפילת ר"ה ויוה"כ פ', ומהתימנים יש שנוהגים תוספת זו כל עש"ת. ורוב פיוטי הימים הנוראים אינם אלא קדושה מורחבת והידוע שכולם במנהג אשכנז הוא "ונתנה תוקף", ויש קהילות ספרדיות המוסיפות פיוט זה לתפילתן, וא"כ אין איסור למי שנוהג כמנהג הספרדים להוסיף על הקדושה תוספות

במנגינה ספרדית, "כי אשמרה שבת" במנגינה תימנית, ו"כל מקדש" במנגינה חסידיית, ומדין ומדין מתקלס עילאה, ומדוע לא יתכן הדבר, בהסכמת הציבור, גם בתפילה?

יא. שינוי ניגונים ופיוטים אינו שינוי מנהג

אך עיקרון חשוב אחד למדנו מדברי המג"א הנ"ל שאין בשינויי ניגונים או פיוטים משום שינוי מנהג, אלא רק חשש בלבול דעת בלבד. כי מנהג מחייב רק בעצם המעשה, אך בצורתו ובניגונו אין מנהג מחייב. ולכן גם בבית כנסת המתפלל למשל בנוסח אשכנז יכול להיות בעל קורא ספרדי או בעל מפטיר תימני וכדו', ואין בשינוי הנגינה משום שינוי מנהג, אם הציבור אינו מתבלבל עי"כ. והוא הדין בשינויי פיוטים, אין איסור לשנות פיוטים ולהחליפם באחרים, אם אין הציבור מתבלבל עי"כ. והסברא נותנת, שלא יתכן לומר שהפייטנים שפיוטיהם נכנסו למחזורים התכוונו להיות אחרוני הפייטנים בישראל שאחריהם אין עוד. אדרבה כל דור דור חייב לבטא את רחשי לבו ואת בעיותיו המיוחדות בתפילות ופיוטים עפ"י סגנונו ותחושותיו. ואביא דוגמא שנקטנו בה, שהוספנו לקינות ת"ב את קינתו של המשורר י"ל ביאלר על שואת יהודי אירופה "אלי פולין". אולם יש להזהיר מפני הגזמה בנושא זה. משום שבאותה מידה שיש צורך בהתחדשות יש גם צורך רב בקביעות. המתפללים מתייחסים ביתר רצינות וכובד ראש לתפילה מוכרת ועתיקה מאשר לתפילה חדשה. וגם לזה התכוון אולי המג"א בהזהירו שלא לבלבל את הדעת. כל תוספת או שינוי של סליחה או פיוט טעונים זהירות רבה שלא לפגוע בכבודם של הראשונים וברציפות המסורתית של אורת התפילה הנחוצה כל כך לחוויתו של המתפלל.

יב. קריאת התורה בספר שאינו של עדתו

ובאשר לנוסח הקריאה בתורה. כבר עמדנו על

הא-לקים בשחרית של עש"ת, ושירי המעלות בתחילת תפילת ערבית ובסופה, ושירת לכה דודי ואמירת לכו נרננה בקבלת שבת (עד היום יש קהילות שעדיין לא הנהיגו אמירת קבלת שבת כמקובל ברוב קהילות ישראל) ועוד כהנה וכהנה. בכל אלו אין איסור להוסיף על התפילה במקומות המתירים ואין בכך משום שינוי המנהג אלא תוספת על המנהג, ותוספות מעין אלו, אם הן נעשות על דעת רוב הציבור, הן הן הדרך לקירוב לבבות והשכנת שלום בין העדות השונות בישראל. ואין בהן משום אל תטוש תורת אמך. ולצערנו, מרבים בעלי המחלוקת להשתמש בנימוק זה, שלא כדו'.

י. שינוי ניגונים

באשר לניגונים. עיין אר"ח סי' תר"ט ס"א בהגהה בשם המהר"ל שאל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים שם. ופי' המג"א כדי לא לבלבל את דעת הקהל. וידוע הדבר שלכל מועד ומועד ולכל קטע בתפילה יש את הלחן המיוחד לו, וכשמשנים מהלחן עלולים לאבד את הטעם בתפילה ואת החוויה שלה. אולם אעפ"כ מצינו גם שינויים וגיוונים רבים בתפילה, ובעיקר נפוץ הדבר בקהילות החסידים שמחליפים ניגונים מדי שבת בשבתו ומדי מועד במועדו, ומהם שמקפידים לחדש ניגון לכבוד כל שנה חדשה או מאורע אחר, ובלא חידוש בניגון הופכת התפילה לרוטינית וחסרת גיוון וחוויה. והדרך הנכונה היא אחוז מזה וגם מזה אל תנח ידך. דהיינו יש קטעים בתפילה שבהם הציבור מקפיד שלא ישנו ויש קטעים שבהם הציבור מקפיד שכן ישנו ויחדשו, והדבר טעון הסכמה של הציבור והתיעצות עם כל חלקיו, ועפ"י הסכמת הציבור ניתן לשנות ולגוון בניגונים ואז אין כאן בלבול. ועי"כ אפשר למזג את המנגינות של העדות השונות בתוך התפילה וליצור פסיפס רב גוני של מנגינות שונות. וכבר ראינו דוגמת זה בזמירות השבת שיש מזמרים מזמורים שונים במנגינות מעדות שונות כגון "בר יוחאי"

זו של קריאה בתורה, אם היא תקנה על היחיד או על הציבור. שאם נאמר שהיא תקנה על היחיד חובה על כל אחד ואחד לשמוע את קריאת התורה בספרו ואינו יוצא ידי חובה בספר תורה אחר, אך אם נאמר שהיא תקנה על הציבור (וכן העלנו בברורנו שם) "ל שאין צורך שספר התורה יהיה כשר לפי כל אחד ואחד, אלא דינו בספר תורה שכשר לחלק מהציבור, כי התקנה היתה שהציבור יקרא בתורה והרי קראו. ואע"פ שההבדלים בצורת האותיות בין העדות השונות הם משמעותיים, הנפ"מ היא בעיקר לתפילין ומזוזות שכל אחד מניח בזרועו, בראשו ובפתחו, ולא בספר תורה שהציבור קורא בו. ואף שמסתבר שקהילה שיש לה מנהג קבוע צריכה לכתוב ספר תורה עפ"י מנהגה, אך קהילה מעורבת אין נפ"מ לפי זה באיזה ספר תורה היא קוראת, משום שהעיקר הוא עצם הקריאה בציבור, ואין צורך שכל אר"א יצא בספר משלו. "והאמת והשלום אהבו".

כך שאין בשינוי הלחן משום שינוי מנהג. אך השאלה הכבדה יותר באיזה ספר לקרוא, והאם בן עדה אחת יוצא ידי חובתו בשמיעת קריאת התורה מספר שאינו מעדתו אלא משל עדה אחרת?

והנה אם נניח שאין בן עדה אחת יוצא ידי חובה בספר תורה של עדה אחרת, מה תעשה קהילה רב עדתית כקהילתכם שעדיין אין לה מעמד של קהילה שיש לה מנהג קבוע? האם אף אחד לא יוצא ידי חובה? שהרי אם נאמר שאין אדם יוצא ידי חובה אלא בספר של עדתו, כשיש רק מנין בקושי וחלק אינו יוצא ידי חובה גם החלק האחר אולי אינו יוצא ואסור לקרוא בתורה באותו מנין שהרי אין קריאת התורה אלא בעשרה? ועכ"פ חלק בודאי אינו יוצא, לפי הנחה זו, ואם יקראו בספר תורה אחר לא יצא החלק השני, וא"כ כיצד נמצא את ידינו ואת רגלינו?

במקום אחר (עי' להלן סי' ט') בדרנו גדר תקנה

סימן ב

כפילת "אודך" בשירת ההלל

מודים" משתקין אותו, משום שנראה כמודה לשתי רשויות (ברכות ל"ג ע"ב)?

ראשי פרקים

שאלה

- א. האומר מודים מודים
- ב. הכפילות בהלל וביום כיפור
- ג. דרך שיר
- ד. הפסק בברכות
- ה. בין בעלי תפילה לחזנים

שאלה*

א. האומר מודים מודים

נחלקו הראשונים אם האומר מודים, מודים, הוא מלה, מלה, או פסוק, פסוק. רש"י סובר פסוק, פסוק; והר"ח וכן הר"ף סוברים מלה, מלה (עי' תוס' ל"ד ע"א ד"ה אמר). ולכאורה לרש"י אין איסור לשיר "אודך, אודך" (אם כי יתכן שהוא גנות) ולהר"ח יש איסור.

ועיין משנ"ב סי' קכ"א (בביאור הלכה) שהסתפק אם האומר מודים, מודים, הכוונה

הנוהגים לשיר בהלל "אודך, אודך, כי עניתני" האם נכון הם עושים, שהרי האומר "מודים